

Sergejs Kruks

“HALLO, ŠEIT RĪGA – RADIOFONS!”

Radio ir tūlītēja vienreizēja komunikācija, kuru neskar cita vēsturiskā konteksta ierosinātās interpretācijas. Teksts kā elektromagnētiskais signāls izgaist, bet klausītāju prātā paliek emocionālais iespaids, ko radījis kontakts ar noslēpumaino balsi.

No Latvijas Radiofona saražotā nekas nav saglabājies. Latvijas Radio fonotēkā šobrīd esošais vecākais ieraksts tapis tikai 1940. gadā. Savukārt Latvijas Valsts vēstures arhīva fondos atrodama visai trūcīga Latvijas Radiofona iekšējā dokumentācija, klausītāju vēstules, kā arī laikrakstu recenzijas un raidījumu programmas, kas sniedz interesantu informāciju par radio darbību un ļauj to ietvert plašākā sociālajā un kultūras kontekstā.

Latvijas radiofona vēsture iedalāma četros posmos: 1) 1923.–1925. gads – eksperimentālie raidījumi un raidstacijas būvēšana; 2) 1926.–1931. gads – programmas satura meklējumi, satura komercializācija; 3) 1932.–1934. gads – tehniskās bāzes attīstība; 4) 1934.–1940. gads – autoritārā režīma propagandas līdzeklis.

Radiotelegrāfs

Pirmās radiotelegrāfa stacijas Latvijā izveidoja 1906. gadā ostās uz Krievijas kara flotes kuģiem, bet Liepājā un Ventspilī tika ierīkotas militārās navigācijas krasta stacijas. 1909. gadā Rīgas Biržu komiteja vēlējās izveidot sakarus starp Rīgu un Roņu salu, lai atvieglotu kuģniecību Rīgas licī. Valdība noraidīja projektu, uzskatot, ka šī radiostacija traucēs Mērsraga militārās stacijas darbību. Togad Krievijas Galvenā pasta pārvalde arī nolēma izveidot civilo radiotelegrāfa staciju tīklus kuģu apkalpošanai un iekšzemes sakariem jūras piekrastē, to skaitā pie Baltijas jūras. 1912. gadā Rīgā (Kundziņsalā), Liepājā (Tosmarē) un Roņu salā uzstādīja 2 kW Telefunken raidītājus. Telegrāfa stacijas tika ierīkotas arī uz ledlaužiem “*Ермак*” un “*Петр Великий*”. Pirmajam pasaules karam sākoties, visi raidītāji tika evakuēti.

Pēc kara 1919. gadā Latvija barterā no Krievijas iegādājās vienu bruņukuģa telegrāfa raidītāju, ko novietoja Rīgā, Pētera baznīcas tornī. Cēsīs darbojās uztverošā stacija. Tā kopš 1919. gada LETAs vajadzībām saņēma ārvalstu informācijas aģentūru ziņas. Vēlāk šo uztvērēju pārvietoja uz Rīgas pili, tad uz Pasta un telegrāfa virsvaldi. Dreiliņos ar nosaukumu “Rīga I” darbojās raidošā stacija. Liepājā atradās 2 kW dziestošo viļņu raidītājs un divi uztvērēji sakariem ar kuģiem.

1921. gada augustā visas Aizsardzības ministrijas raidstacijas tika nodotas Pasta un telegrāfa virsvaldei. Novembrī Baltijas valstu radiosakaru konference

Rīgā aizliedza dzirksteļu raidītāju izmantošanu, jo tie traucēja blakusraidītāju darbību. Lai modernizētu tehnisko bāzi, 1922. gada pavasarī virsvalde iegādājās vācu firmas "Erich F. Huth" 10 kW jaudas dziestošo viļņu radiotelegrāfa raidītāju un 0,25 kW radiotelefona raidītāju. Šis raidītājs "Rīga II" arī kļuva par pamatu Latvijas Radiofonam.

Eksperimenti un projekti

Radiotelefona raidītājam bija jānodrošina balss sakari ar kuģiem. Taču uz tiem nebija pastāvīgu uztverošo iekārtu, un tāpēc raidītāju gandrīz neizmantoja. Pirmā balss pārraide Latvijā notika 1923. gada decembrī, tā gan nebija domāta plašai publikai. Radiocentrāles darbinieki nosūtīja radio apsveikumu Pasta un telegrāfa virsvaldes direktoram Jānim Asarim¹ kāzu dienā. Latvijas radio vēsture iesākās ar izsaucienu: "Lai dzīvo sveiks!" "Mūsu fons jau pie trešā "sveiks" izkūpēja," atcerējās Radiocentrāles vadītājs, radiofona dibinātājs Jānis Linters.²

Šajā laikā Latvijā jau bija iespējams dzirdēt Eiropas valstu radio pārrades. 1924. gadā prese visai bieži rakstīja par radio. 2. martā naktī bija paredzēts ar ASV vēstniecības "Western Electric" raidstaciju rīkot pārraidi no preses balles. Domājams, ka šis mēģinājums nenotika, jo presē par to nav ziņu.

Lielāku aktivitāti izrādīja inženieri, viņi vairākkārt lūdza piešķirt radio attīstībai valsts budžeta līdzekļus. Saeimas Budžeta komisija atbalstīja projektu tikai pēc reāla radio iepazīšanas pasākuma. Paraugdemonstrējums notika 24. martā: radiotelegrāfists raidstacijā "Rīga II" nolasīja "Valdības Vēstnesī" publicētos rakstus. Šim pasākumam nepieciešamo vienkāršo uztvērēju izgatavoja radiodaļas darbinieki. "Tie kungi bija laimīgi: "Nāc, paklausies, kā angļi latviski runā" un atvēlēja 140 tūkstošus latu," ar ironiju vēlāk rakstīja J. Linters.³

28. martā apspriežot budžeta projektu otrajā lasījumā, radio izveidi atbalstīja 18 komisijas locekļi, pret balsoja divi. Saskaņā ar 1923. gada 4. jūnija "Likumu par radiostaciju ierīkošanu un lietošanu" turpmākie lēmumi bija Pasta un telegrāfa virsvaldes kompetencē. 1924. gada maijā tā izsludināja starptautisko konkursu par raidītāja piegādi. Konkursa uzvarētājam "Société Française Radioélectrique" bija jāpiegādā un jāizbūvē raidstacija, energoiekārta, studijas un raidošā antena.⁴

Par studijas un raidītāja atrašanās vietu izvēlējās Pasta un telegrāfa virsvaldes ēku Aspazijas bulvārī (tagad LU Ekonomikas un vadības fakultāte). Iekārtu montāžai vajadzēja sākties 1925. gada martā, bet raidīšanai – jau aprīlī. Taču gan Latvijas, gan Francijas speciālistu vilcināšanas dēļ termiņš tika nokavēts par septiņiem mēnešiem. Sākumā projekts paredzēja uzstādīt uz ēkas jumta 30 metru augstas antenas mastus, taču celtnieki apšaubīja sienu izturību, un tādēļ nolēma mastus būvēt uz zemes, to konstrukciju pagarinot līdz 45 metriem. Pamatu betonēšanas darbu līgumu parakstīja tikai 31. martā, bet 8. aprīlī pilsētas valde pieprasīja izvietot mastus kanāla malā, nevis Aspazijas bulvārī. Mēneša beigās, apskatot būvbedri, konstatēja, ka zemes slāņi šajā vietā ir pārāk nedroši, tādēļ bedre jāpadziļina. Neparedzētie darbi radīja arī budžeta pārtēriņu.

Kamēr franču inženieri montēja jauno raidītāju, Latvijas radiotelegrāfisti turpināja eksperimentus raidstacijā “Rīga II”. 1924. gada decembrī jau katru dienu skanēja 15 minūšu ilgas izmēģinājuma pārraides. “Pats pirmais laida savu balsi tagadējais telegrāfa kantora darbinieks Kleinšmits. Viņš bija Radiofona pirmais muzikants, jo šo to uz klavierēm nospēlēja pie mikroфона,” atcerējās J. Linters.⁵ Žurnāls “Laiks” komentēja raidījumu saturu: “Allo, allo, Rīga radio mēģina, allo, allo. Pēc neilga laiciņa atskan flegmātiskais: “Rīga radio, laika trūkuma dēļ beidzam.” Vai radio centrāle talkā nevar pieaicināt Radio biedrību, māksliniekus, lektoros?”⁶

1. att. Radiofona dibinātājs
inženieris Jānis Linters.
1908. vai 1909. gads.
LVKFFDA, inv. nr. 91163-N.

Neraugoties uz to, ka jaunās antenas uzstādīšana janvārī palielināja uztveršanas zonu, klausītāju joprojām bija maz, jo 1923. gada likums aizliedza bez speciālās atļaujas izgatavot un izmantot uztvērējus: “[..] nevienai privātpersonai, organizācijai vai valdības iestādei Latvijā vai uz kuģiem un lidmašīnām (izņemot Satiksmes un Apsardzības ministrijas) nav tiesības bez iepriekšējās Pasta un telegrāfa virsvaldes atļaujas izgatavot, iegādāt, glabāt, uzstādīt un lietot radiotelegrāfa vai radioteleфона stacijas, atsevišķus radioaparātus vai to piederumus.”

Virsvalde neizsniedza atļaujas, skaidrojot, ka ārzemju staciju klausīšanās (bija iespējams dzirdēt ap 10 Eiropas raidītāju) ir pirātisms, jo Latvijas klausītāji nemaksā abonenta maksu. Tomēr īstais iemesls – potenciālo vietējo radiotehnikas ražotāju protekcionisms. Uz ražošanu pretendēja pati Pasta un telegrāfa virsvaldes darbnīca,⁷ kas bija dibināta 1919. gada 10. jūnijā, lai veiktu pēc kara palikušo

telegrāfa un telefona aparātu remontu. Kopš 1921. gada tā ražoja telefonus, bet 1924. gada oktobra sākumā uzbūvēja pirmo eksperimentālo kristāldetektora radiouztvērēju. Kopā ar austiņām tas maksāja 30 latu. Gada beigās tika uzbūvēts Latvijā pirmais lampu uztvērējs ar skaļruni, bet tā ražošana sākās tikai pēc Radiofona atklāšanas. Uztvērēji bija ārkārtīgi dārgi – 200–450 latu, kas arī neveicināja abonētu skaita pieaugumu.

1925. gada martā virsvalde lūdza 400 000 latu aizdevumu no budžeta, lai varētu pārdot uztvērējus uz kredīta, tā paātrinot abonētu skaita pieaugumu. Saeimas Budžeta komisija prasību noraidīja, turklāt tika apturēta arī Radiofona nolikuma pieņemšana. Nolikums paredzēja radiouztvērēju pirkšanas un izmantošanas kārtību. Tirdzniecības un rūpniecības komisijas referents A. Kalniņš ziņoja Saeimai: “Kamēr nav radiostacijas un kāda kaimiņvalsts nav devusi piekrišanu noklausīties viņas koncertus, tikmēr nevar mūsu valdība izdot atļaujas uzstādīt radiofona aparātus.”⁸ Maijā Saeimas Sociāldemokrātu frakcijas deputāti valdībai pieprasīja nekavējoties liberalizēt uztvērēju tirdzniecību. Viņi atzina, ka “Pasta un telegrāfa virsvalde .. grib nodrošināt sev monopoltiesības aparātu izgatavošanai un tāpēc ieteic veselu rindu dažādu nodevu gan šejienes radioaparātu rūpniecībai, gan ārzemju ievadumiem un tirdzniecībai .. Pat Finanšu ministrija, kas nemēdz atteikties no ienākumiem, apspriedēs brīnās par departamenta ieliktām normām un pastāv uz to samazināšanu”.⁹ Dokumenta

2. att. Radiofona pirmais pārzinis
Arvīds Pārups. 1937. gads.
LVKFFDA, inv. nr. A-205-30.

pieņemšana tika novilcināta, abonentu reģistrācija Rīgā sākās 15. augustā. Līdz šim brīdim oficiāli bija reģistrēti tikai 20 uztvērēji! Tajā pašā dienā “Rīga II” palielināja raidījumu apjomu līdz vienai stundai dienā. Programmā tikai iekļautas ziņas un gramofona atskaņota mūzika. Radio kļuva par populāru izklaides līdzekli, piemēram, restorāni ievietoja laikrakstos reklāmu, ka apmeklētājiem pie galdiņiem iespējams klausīties radio.

1924. gada rudenī Pasta un telegrāfa virsvalde nolēma rīkot konkursu “uz programmas izpildīšanu”. Tas nozīmēja, ka sākumā tika iecerēts veidot komerciālo radio, taču šo ideju ātri vien noraidīja. LETAs direktors iebilda, ka “nav vēlams politiskās informācijas nozari atstāt privātpersonu rokās”, un aicināja sākt sarunas “par preses dienesta koncesijas nodošanu valsts telegrāfa aģentūrai, jo valdība garantē visstingrākās kontroles iespējas”.¹⁰ 22. novembrī Valsts kontrole aizliedza rīkot konkursu, aizbaidinoties, ka raidstacija vēl nav uzbūvēta. Galējā variantā tika sarīkots konkurss uz *valsts* radiofona pārziņa amatu.

Taču pati valsts nebija spējīga nodrošināt programmas saturu. Kurai ministrijai par to būtu jāatbild? Līdzīgas problēmas tolaik tika risinātas arī citās valstīs. Jāatzīmē, ka ASV jēdziens “komerciālais radio” nozīmēja pakļautību Tirdzniecības (*Commerce*) departamentam, – runa bija par radioaparātu pārdošanu, nevis satura izplatīšanu. Ilgāku laiku radioaparātus pārdeva pat velosipēdu, mūzikas instrumentu u.tml. veikalos.

Pasta un telegrāfa virsvalde aicināja sabiedriskās organizācijas un valsts iestādes piedāvāt lektoros, kuri varētu uzstāties radio. Nacionālais teātris apsolīja nosūtīt savus aktierus, bet Nacionālā opera piedāvāja atļaut izrāžu translācijas. Taču reāli tolaik neviens nevēlējās piedalīties radio programmu satura veidošanā. 10. decembrī uz potenciālo programmas veidotāju sapulci atnāca tikai nedaudzi. Virsvaldei pašai bija jārupējas par savu gara bērnu, visa atbildība tika novelta uz viena entuziasta pleciem. Gandrīz bez konkurences konkursā uz “radiofona programmas sastādītāja amatu” vinnēja Liepājas operas direktors Arvīds Pārups¹¹. Viņa piedāvātais radio modelis bija vislētākais. A. Pārups atzina: ““Mūziku? Labi, es jums taisīšu mūziku! Lēti? Nu ko tur daudz par naudu runās – kā būs, tā iztik.” Viņš apsolīja dabūt tādu mākslinieku, kas “par 2 latiem dziedās visu vakaru deviņās valodās.”¹²”

A. Pārupam bija fenomenālas organizatora spējas, vairākus gadus viņš faktiski bija vienīgais radošais darbinieks radio personālā: pārzinis, diriģents, diktors un programmas sastādītājs.

Radiofona programmas saturs

Svētdien, 1925. gada 1. novembrī plkst. 19.20 ar vārdiem: “Hallo, šeit Rīga – Radiofons!” sevi pieteica Eiropas 19. regulārā radiostacija. Pārraide sākās ar satiksmes ministra J. Pauļuka runu, plkst. 19.25 izskanēja valsts himna, plkst. 19.30 – no Nacionālās operas translēja operu “*M-me Butterfly*”. Plkst. 22.15 raidījumi beidzās. Šo programmu varēja klausīties 331 likumīgais abonents. Radiozaķi, protams, statistikas datus nav iekļauti.

10. novembrī "Latvijas Vēstnesis" sāka publicēt radio programmu. Rīgas radio savā pirmajā pastāvēšanās pusgadā raidīja divas stundas dienā, galvenokārt ziņas, laika ziņas un mūziku. Mūzikas atskaņošanai izmantoja "nezin no kurienes radušos gramofonu un Pasta un telegrāfa biedrības aizdotās klavieres. Tām dažus kauliņus varēja sist ar āmuru i tad neskanēja".¹³ Novembrī radio nopirka jaunas klavieres un izveidoja kameramūzikas trio. Uzaicinātie mākslinieki sniedza priekšnesumus, saņemot nelielu honorāru.

Raidījumu programma 1925. gadā

Ceturtdien, 5. novembrī

20.00 trio priekšnesumi
21.15 jaunākās un biržas ziņas
21.45 laika ziņas

Piektdien, 6. novembrī

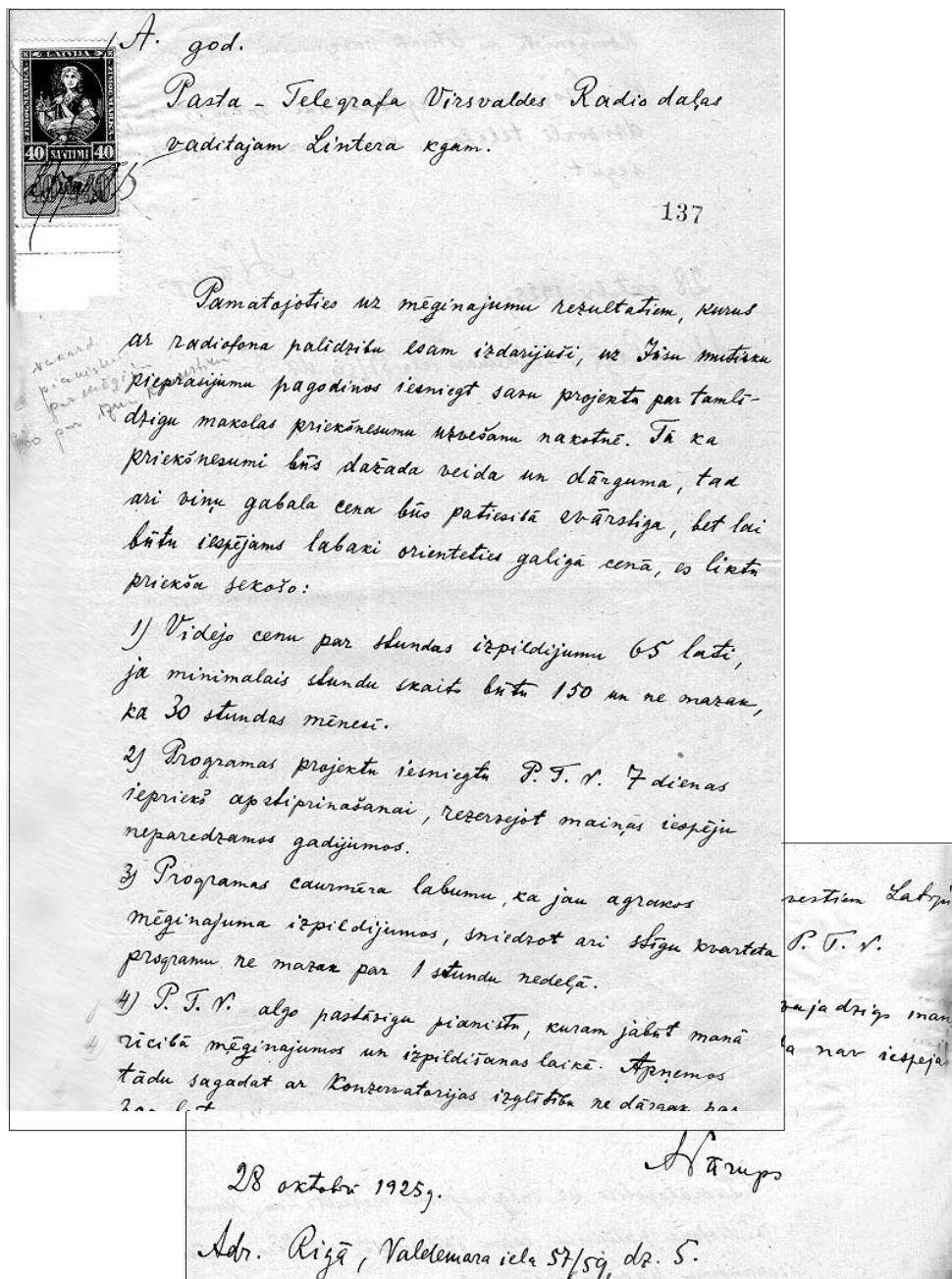
20.00 dziedātāji
21.40 stīgu kvartets no Konservatorijas (translācija)
21.40 ziņas
21.55 laika ziņas

Sestdien, 7. novembrī

20.00 trio un solo dziedātāji
21.15 ziņas
21.40 laika ziņas

7. novembrī laikraksts "Jaunākās Ziņas" publicēja reportāžu no radio studijas: "Šinīs dienās man bija izdevība iepazīties ar raidošās stacijas iekārtu un dzirdēt programmas izpildīšanu. Pēdējā notiek speciāli šim nolūkam iekārtotajā telpā, kuras sienas, griesti un arī grīda noklātas ar drēbi, lai skaņas neatbalsotos, jo pretējā gadījumā noraidīsies arī atbalss un tas traucētu izpildījuma tīrskanību. Šinī istabā uzstādīts skaņu uztvērējs jeb mikrofons.

Istabas kaktā klavieres pavadījumiem un daži krēsli. Programmu atklāj radio koncertu vadītājs, bijušais Liepājas operas diriģents A. Pārups, noraidot sekojošos vārdus: "Rīga, Radiofons! Labvakar, dāmas un kungi, šovakar programmu iesāksim ar tautas dziesmu "Ikvakarus dziedāt gāju" Vīgner Grinberg kundzes izpildījumā. Radiofons Rīga!" Izrunātās skaņas uztver mikrofons un pārnes uz raidītāju, no kurienes skaņas iet caur pastiprinātāja lampu, četrām modulācijas un divām raidlampām un pārnes uz antenu. No šejienes tās aizviļņo gaisā. Noraidāmās skaņas kontrolē ierēdnis, kurš dod gaismas signālu ierēdņiem pie iepriekšpastiprinātāja, kur skaņas pēc vajadzības pastiprina vai vājina. Jaunā stacija darbojas teicami. Rīgas radiofona noraidītās skaņas dzird tālu aiz Latvijas robežām. Kāds no Radiofona darbiniekiem paskaidroja, ka mūsu priekšnesumi dzirdēti Prāgā, Berlīnē, Hanoverā, Stokholmā un Somijā. Nav izslēgta pat varbūtība, ka arī Londonā mūs dzird, jo radioviļņiem ir īpašība tālu izplatīties pa ūdeņiem, bet daudz vājāk pa sauszemi. Interesanti atzīmēt, Latgales abonentiem noklausīties Rīgas priekšnesumus stipri traucē krievu radiotelegrāfa un radiofona stacijas."¹⁴

3. att. Radiofona pārziņa Arvīda Pārupa iesniegums Pasta un telegrāfa virsvaldei par radio programmu veidošanas izmaksām. 1925. gada 28. oktobris. LVVA, 1532.f., 2. apr., 1193. l., 137. lp.

9. decembrī izskanēja 20 minūšu ziņu pārraide, Vecgada vakarā – lekcija par Vecgada ticējumiem. Kopš 1926. gada regulāri tika lasītas lekcijas par lauksaimniecību un sadzīvi, bet “Radio pusstundās” tehnikas sasniegumus popularizēja pats J. Linters. Jūlijā, papildinot programmu ar “Bērnu rītiem”, raidīšanas apjoms sasniedza 2,5 stundas dienā, svētdienās – 4 stundas. Atsevišķus koncertus sniedza orķestris, kurā spēlēja dažādi gadījuma apstākļu dēļ saaicinātie mākslinieki. Gada beigās radio izveidoja pastāvīgu orķestri.

Kopš 1926. gada Rīgas raidītājs darbojas arī kā retranslator, kas nodrošināja iespēju ar mazjaudīgiem uztvērējiem klausīties ārzemju radio. Tvaika ielā 14 atradās uztverošā iekārta, no kuras pastiprināts signāls pa vadiem tika noraidīts uz radiostudiju. 1927. oktobrī programmā pirmo reizi tika iekļautas valodu stundas. Kopš 1928. gada atskaņoja mūziku no skaņuplatēm un translēja operetes.

Radiofonam pietrūka naudas, lai maksātu māksliniekiem un lektoriem honorārus. Sakaru ministrija (kurai bija pakļauts radio) lūdza Izglītības ministriju atļaut bez maksas translēt Konservatorijas un Operas koncertus. Prasību pamatoja ar to, ka vairākām izglītības iestādēm bija bezmaksas radio abonements. Ministrs atbalstīja lūgumu. Taču Opera rīkojumu nepildīja un turpināja Radiofonam piesūtīt rēķinus – Ls 150 par katru koncertu. Arī Konservatorija neatlāva bezmaksas translācijas.

Radio mūzikas raidījumu turpmāko likteni nejauši ietekmēja divi operas orķestra mūziķi, kuri 1926. gada vasarā pārgāja darbā radio. Nacionālās operas reakcija bija nežēlīga, direktors A. Gulbis apsūdzēja Radiofonu par darbinieku negodīgu pārpirkšanu un septembrī paziņoja, ka “sakarā ar ekonomiska rakstura problēmām 1926./27. gada sezonā operas netiks translētas”. Pasta un telegrāfa virsvaldes direktors A. Auziņš aizrādīja: “Ja Opera negrib lieku un nevēlamu konkurenci, tad lai nerada mums šķēršļus dažu pieslēgumu realizēšanā, citādi Radiofons būs spiests pats raidīt operas un varbūt pat pret savu gribu atvilks dažus spēkus no operas .. Nedz opera kaitē radiofonam, nedz otrādi ..”¹⁵ Radiofons sabojāja attiecības ar elitārās mākslas institūciju vadītājiem, viņi saviem māksliniekiem kategoriski noliedza uzstāties radio. 1926. gadā pat Dziesmu svētku programmu aizliedza translēt radioviļņos. “Nepārprotami ir redzams, ka Latvijas skaņu mākslas aprindas ir nostājušas pret Radiofonu,” secināja žurnāls “Radio”.¹⁶

Klasiskās mūzikas vietu radioviļņos aizņēma populārā vieglā mūzika. No kluba “*Dancing Palace*” raidīja “*The Savoy Band*” un “*The Social Band*” koncertus, bet operetes pārraidīja no Vācu operetes nama Rīgā un no Liepājas (kopš 9. decembra).

Klausītājus nesajūsmināja muzikālie jauninājumi. Viņu vēstulēs izskanēja ārkārtīgi kritisks vērtējums: “Programma vienmuļīga, garlaicīga, stereotipiski atkārtojas, orķestris nav saspēlējis, vokālo daļu izpilda trešās šķiras mākslinieki .. Ko mēs dzirdam operetes vakaros? Āres vai Vizbuļa ālēšanos divertismenta garā bez mazākas asprātības un jautrības.” Citi klausītāji apsveica jauno programmu: “Ja turpināsies tā saucamo operas dziedātāju programmas un deklamācijas, tad notiks tas pats, kas ar Nacionālo operu un tās piekritējiem, kuri operas namu nevar pildīt. Pie kam kinematogrāfi sevišķi ar kabarē priekšnesumiem un kafejnīcas, kur spēlē orķestri, ir pārpildīti.” Klausītāji pamanīja arī nepilnības programmas pasniegšanas formā: “Derētu iegādāties precīzu pulksteni, lai zinātu,

kad sākt vakara programmu. Rakstnieki lasa monotoni un slikti izrunā. Par Pārupu atsaucas ļoti labi pat sveštautieši. Katrs vārds skaidrs un saprotams. Par Stakalderu atsauksmes iznīcinošas, viņš kropļo ne vien svešvalodas, bet arī mātes valodu, neprot nolasīt no avīzes, mūzikā pilnīgs analfabēts.”¹⁷

Vērojot satura izmaiņas, faktiski tā komercializāciju, radio veidošanā vēlējās iesaistīties izdevējsabiedrība “Salamandra”. Tā piedāvāja ik dienas sagatavot 20 minūšu radiožurnālu, kurā tiktu raidītas ziņas, kas neparādījās vakara avīzēs, sarunas par dienas aktualitātēm, sieviešu modes jaunumi, radio spēles ar balvām, sludinājumi un atbildes uz klausītāju jautājumiem. Radiofons vairījās no atklātās komercializācijas, ko demonstrētu šāda programma, un noraidīja priekšlikumu. Oficiāli antireklāmas politiku Sakaru ministrija noformulēja tikai 1926. gadā, izdodot rīkojumu par netiešās reklāmas aizliegumu.

Radio programmā tika iekļautas ārpusstudijas pārraides. 1925. gada 15. decembrī pirmo reizi translēja Saeimas sēdi. No Latvijas Universitātes Astronomiskās observatorijas pārraidīja pareizā laika signālus. Kopš 1926. gada 8. maija laika ziņas skanēja tieši no meteoroloģijas biroja. 1927. gada janvārī notika pirmā translācija no Doma baznīcas, kopš 1928. gada pārraidīja dievkalpojumus arī vācu valodā. Martā reportāžas veidā tika atspoguļota Valsts prezidenta J. Čakstes bērņu ceremonija. Radiofona pastāvēšanas pirmajos četros gados ārpusstudijas pārraides veidoja 20% no visas programmas laika.

1928. gada sākumā radio, lai noskaidrotu savu raidījumu popularitāti, veica nelielu aptauju. Tajā piedalījās 285 abonenti.

Pirmais radioraidījumu reitings¹⁸

Raidījums	Balsu skaits
varjetē	238
vieglā orķestra mūzika	179
karavīru mūzika	165
deju mūzika	134
priekšlasījumi, sports, ziņas	114
simfoniskie koncerti	79
solo, vokālie, instrumentālie koncerti	73
operas un oratorijas	60
retranslācijas	52
miniatūras un skeči	50
priekšlasījumi	31
kora dziesmas	30
kamermūzika	27
rēvijas	27
lugas	18
literārie raidījumi	3
ar visu apmierināti klausītāji	4

“Amerikanizētam” izklaidējošam radio tiešām bija lielāka piekrišana. Latvijas radio ātri evolucionēja no nopietnās kultūras izplatītāja līdz masu populārajiem žanriem. Radio pieejamība plašākai (arī lauku) auditorijai mudināja likvidēt elitāros rāmjus un padarīt programmu saprotamāku masu klausītājam.

Tehniskā attīstība

20. gadu radio nodrošināja pieticīgu skaņas kvalitāti ar augstāko frekvenci 2600 Hz (pašreiz FM standarts ir 15 000 Hz), tas ir mazāk, nekā spēj mūsdienu telefons. Taču ar mazjaudīgiem raidītājiem un detektoru uztvērējiem bija grūti panākt arī tādu standartu. J. Linters aprakstīja austiņās dzirdamo: “Pie fortissimo pļerkšķ, piano pie Rēzeknes pazūd. Tāpēc diriģents jālūdz ievērot, cik skaļi var skanēt studijā, lai pie klausīšanas nepļerkšķ, un cik vājas drīkst būt skaņas, lai visā Latvijā varētu dzirdēt. Diriģents atbildētu, ka tā neviens gabals nav komponēts .. Bet rīdziniekus nevar apmierināt. Sak, ar liķa ratiem braucot.”¹⁹

Žurnāls “Radio Abonents”, raksturojot dzirdamību, uzsvēra: “Klausoties koncertu pārraides no Rīgas Jūrmalas, klusākas vietas nemaz nedzird un pianissimo pilnīgi līdzinās starpbrīžiem. Vienīga starpība, ka starpbrīža sākumā atskan aplausi, bet, ja nekas nav dzirdams, arī aplausi, tad jāspriež, ka orķestris spēlē pianissimo. Ierīkojot staciju Rīgā, kas sasniedz detektorus Ludzā, mēs dabūtu četrreiz vairāk abonentu un bez tam varētu vēl kādu stipruma pakāpi piedot diriģentam, lai dzīvāki skan.”²⁰

Radio attīstību kavēja arī likumdošana. 1925. gada 13. novembra “Noteikumi vispārējai lietošanai” strikti ierobežoja abonentu loku: “Pilntiesīgiem Latvijas pilsoņiem, valsts un pašvaldības iestādēm, juridiskām personām un organizācijām pasta un telegrāfa virsvalde izsniedz atļaujas, kuras dod tiesības iegādāties, uzstādīt un lietot radioaparātus un radiofona uztverošās iekārtas priekšnesumu uztveršanai.” Abonēšanas maksa bija Ls 6 ceturksnī privātpersonai, Ls 3 – valsts iestādei un Ls 90 – peļņas iestādēm. Sods par neregistrēto radiouztvērēju izmantošanu – Ls 2500!

1927. gadā laukos bija tikai 888 abonenti – desmit reizes mazāk nekā Rīgā. Ar vienkāršajiem detektora uztvērējiem Rīgas radio varēja dzirdēt mazāk nekā 100 km rādiusā, savukārt lampu uztvērēji bija dārgi un barojās no elektrības, kura laukos vēl nebija plaši pieejama. Žurnāls “Radio” konstatēja, ka lauku klausītāji ir vilušies: “Izrādās, ka jāuzliek uz galvas stīpa ar diviem telefoniem, kuri pie ilgākas klausīšanas ļoti spiež ausis; un telefonā var dzirdēt cilvēka balsi, ja ieklausās, tad var visu skaidri saprast. Tad spēlē mūziku, tā it kā tepat tuvumā būtu .. tad vēl piezīmes par nevēlamajiem traucēkļiem pie aparāta regulēšanas, kad tas iesvilpjas, iekaucas, sagroza skaņas. Un, ja klausās ar skaļruni ar tauri, tad it kā līdzinās gramofonam, nevar saprast visu un nav skaidras skaņas.”²¹

Tikai 1927. gada 20. septembrī “Noteikumi par Satiksmes ministrijas Pasta un telegrāfa departamentu” atcēla radioaparātu pārbaudi Radiodaļā un beidzot atļāva amatieriem pašiem gatavot jebkura tipa uztvērējus, arī lampu. Tirgus atbrīvošana izraisīja cenu pazemināšanos.

1928. gada janvārī Rīgas raidītāja jaudu palielināja līdz 4 kW, jūnijā par 20 m (līdz 66 m) pagarināja antenas mastus, 1929. gada augustā jaudu palielināja vēl līdz 6 kW, novembrī līdz 12 kW. Drošā uztveršanas zonā 50 km rādiusā tagad bija 20 000 abonentu, nedrošā (50–100 km) – 4000, bet lampu aparātu uztveramības zonā vēl 3000. Līdz ar jaudas palielināšanu uzlabojās dzirdamība laukos, taču galvaspilsētā jaudīgs raidītājs traucēja ārzemju radio uztveršanu.

Nopietna raidošās bāzes attīstība sākās tikai 1931. gadā, kad mainījās virsvaldes administrācija. Vispirms radio klausīšanu nodrošināja liepājniekiem, kur par radio raidītāju pārbūvēja Liepājas radiotelegrāfa īsviļņu staciju. 1931. gadā tur notika mēģinājuma pārraides, 1932. gadā 23. jūlijā sākās regulāri vietējie raidījumi, bet 28. jūlijā uzsākta Rīgas radio pārraižu retranslācija. Raidītāja jauda bija tikai 20 W, tāpēc to varēja uztvert 15–20 km attālumā. Vēlāk jaudu pakāpeniski palielināja līdz 100 W un uztveršanas josla pieauga līdz 70 km.

1931. gada 17. novembrī Pasta un telegrāfa departaments pieņēma lēmumu būvēt raidītājus Madonā un Kuldīgā.²² Madonas retranslator, kas atradās puskilometra attālumā no Aiviekstes HES, sāka eksperimentālos raidījumus 1932. gada 18. novembrī, pēc diviem gadiem tā jauda sasniedza plānotos 50 kW. Kuldīgas raidstaciju ar jaudu 20 kW atklāja 1934. gada 1. decembrī. Līdz ar to sliktas iespējas uztvert Latvijas radio pārraides bija tikai valsts nomalēs: Rucavas, Nīcas, Kolkas, Ainažu, Rūjienas, Abrenes, Zilupes un Indras apkaimē. Kopš 1936. gada aprīļa darbojās jauns Rīgas raidītājs ar jaudu 15 kW (tā būvdarbi tika iesākti pirms diviem gadiem).

1. tabula

Raidītāji 1938. gadā

Raidītājs	Jauda (kW)	Viļņa garums (m)	Dzirdamības rādiuss (km)
Rīga	15	238,5	70
Madona	50	514,6	200
Kuldīga	50	271,7	100
Liepāja	0,1	173,0	20

Laikā no 1928. gada novembra līdz 1932. gada martam Radiofons raidīja no telefona apakšcentrāles telpām K. Barona ielā 69, kur bija iekārtotas divas mazas un viena liela studija. Šajā laikā studijā Aspazijas bulvārī veica modernizāciju. Ēku paplašināja, piebūvējot divus stāvus. Tagad šeit bija ierīkotas piecas studijas: koncertstudija ar balkonu auditorijai, studija kameransambļiem, divas studijas raidlūgām un diktoru studija. Modernizētā studija darbu sāka 1932. gada 14. martā.

1938. gadā sagatavoja projektu jaunā Radionama celtniecībai Citadeles tuvumā, projektam, tā realizācijai tika piešķirti budžeta līdzekļi.

1939. gada 12. jūnijā atklāja studiju Jelgavas pilī, no tās dažas reizes nedēļā pa telefonu pārraidīja lauksaimniecības speciālistu lekcijas.

30. gadu sākumā pārdošanā bija aparāti skaņu ierakstīšanai – literafoni, taču radio tos neizmantoja. Tikai pēc Radionama remonta, ierīkojot skaņu ierakstu telpu, sāka izmantot želatīna skaņuplates, kurās varēja ierakstīt līdz septiņu minūšu ilgus skaņdarbus. Garāki skaņdarbi tika ierakstīti vairākās platēs, kas tika pārraidītas, secīgi ieslēdzot atskaņotājus. Sākumā to darīja ar roku, tāpēc starp daļām bija lielākas pauzes, vēlāk šo procesu izdevās automatizēt.

Gramofona mūzika lielākoties bija ārzemju, jo latviešu ierakstu faktiski nebija. Latvijā pirmo skaņu plašu firmu “*Bellacord Electro*” nodibināja tikai 1931. gadā.²³ 1937. gadā radio iekārtoja skaņuplašu ierakstu mašīnu ārpusstudijas reportāžām. 1936. gada 18. septembrī pirmo reizi pārraidīšanai izmantoja tā dēvēto optisko ierakstu atskaņotāju, kas ir parasta kinofilma bez attēla. Filmas priekšrocība – tās garums, tajā varēja ierakstīt vismaz 15 minūšu skaņdarbu, tādējādi bija mazāk tehnisko pārtraukumu. “Skaņu filma” turklāt ievērojami uzlaboja ierakstu kvalitāti.

1937. gada 21. februārī radio ieviesa vēl vienu jaunumu – ēterā atskaņoja amerikāņu muzikālās filmas “*San Francisco*” fonomontāžu. Tas bija pirmais kinofilmu raidīšanas mēģinājums Latvijas radio. Latviešu aktieri runāja tekstu, bet no skaņuplatēm atskaņoja filmas dziesmas un trokšņus.²⁴

Latvijas radioinženieri eksperimentēja arī televīzijas jomā. Modernizētajā Radionamā šim nolūkam bija paredzētas speciālas telpas. Pirmo Nipkova televīzijas mēģinājumu Radio biedrība veica ap 1932. gadu. Par attēla kvalitāti žurnāls “Radio Abonents” rakstīja: “Tēlu atpazīt varēja, ja iepriekš zināja, kas runā.”²⁵ 1937. gada novembrī Radio biedrības rīcībā jau bija Brauna sistēmas iekārta un *Philips* amatieru raidītājs eksperimentālo pārraižu veikšanai. 1937. gadā sastādītā perspektīvās attīstības programma paredzēja televīzijas un FM radio mēģinājumus veikt 40. gadu sākumā.

Finanses

Radiofona budžetu veidoja abonenta maksa, uztvērēju pārdošana un reģistrācija (zīmogošana). 20. gadu beigās izdevumi bija aptuveni šādi: 50% radio programmas sagatavošana, 25% raidītājs, 13% personāla algas. Tīrais ienākums – aptuveni 12%.

2. tabula

Radiofona budžets (tūkst. Ls)²⁶

Budžets	1926/ 27	1927/ 28	1928/ 29	1929/ 30	1930/ 31	1931/ 32	1932/ 33	1933/ 34	1934/ 35	1935/ 36	1936/ 37
Ienākumi, tūkst. Ls	381	435	557	724	887	916	887	993	1237	1510	1892
T. sk. valsts subsīdijas				2			0,76				62
Peļņa	208	108	114	152	172	256	65	132	236	247	474

Radiofons kā peļņas iestāde veica atskaitījumus valsts budžetā, tāpēc ar nopelnīto naudu nevarēja brīvi rīkoties. Saimniecības daļas vadītājs J. Magone uzsvēra, ka radio galvenais uzdevums ir “taupība un darba racionalizācija”. Komercedarbība (reklāma) bija aizliegta. Radiofons vairākkārt bez panākumiem aicināja Saeimu samazināt nodokli par monopola izmantošanu. Gluži otrādi, 1934. martā tas tika palielināts 2,5 reizes. Par radio peļņas apjomu liecina kaut vai tāds fakts, ka 30. gadu sākumā valdība prognozēja apvienot Operu ar Radiofonu nolūkā segt Operas budžeta deficītu.

Programmas attīstība

1929. gada augustā valdība beidzot atļāva veidot oriģinālos informatīvos raidījumus, kas apsteidza rīta laikrakstus. Līdz tam ziņu pārraidēs skanēja LETAS un avižu materiāli, paši radio darbinieki atstāstīja vienīgi Saeimas sēžu materiālus. 29. jūnijā izskanēja pirmā reportāža – par Zviedrijas karaļa ierašanos Rīgā. Decembrī nāca klajā pirmais programmas žurnāla numurs.

1930. gada 9. maijā tika veikta pirmā administratīvā reorganizācija un paplašināšana. Par radio vadītāju iecēla dzejnieku Jāni Akurateru. Izveidoja

4. att. Radiofona orķestris mēģinājuma laikā. 1930. gads.
LVKFFDA, inv. nr. 12241-P.

vairākas nodaļas: Mūzikas (vadītājs – komponists J. Mediņš, kopā ar A. Pārupu diriģē radio orķestri), Literatūras (vadītājs – dzejnieks E. Virza), Humanitāro lekciju (vadītājs – vēsturnieks P. Dreimanis), Lauksaimniecības (vadītājs – agronoms J. Krīšbergs).

1931. gadā nodaļas statusu ieguva Informācijas dienests, kur J. Bankava vadībā strādāja 14 korespondentu jeb “informatoru”. Interesanti, ka, stājoties darbā, visiem žurnālistiem bija jādod rakstisks solījums “nevadīties no partejiskām un personīgām simpātijām”.

1932. gadā programmā iekļāva rīta koncertu, jaunatnes raidījumus un “Rīta vingrošanu”. Pēdējo ievadīja divu dresētu gaiļu balsis – tiešraidē, nevis ierakstā!

5. att. Radiofona pārzinis rakstnieks Jānis Akuraters. 30. gadi. *J. Rieksta foto.* LVKFFDA, inv. nr. 13632-P.

Radio joprojām turpināja izglītošanas misiju, tāpēc bija ļoti daudz lekciju par zinātņi, tehniku, politiku. Žurnāls “Domas” rakstīja: “Zinātnes popularizācija pie mums nostādīta tā, ka tā apkalpo pārāk devīgi lauksaimniekus ar visdažādākiem zemkopības, zivkopības, mākslīgās un dabīgās mēslošanas un tam līdzīgiem tematiem. Tad nāk bezgalīgas gramatikas stundas dažādās valodās, no kurām neviens nevienu valodu, protams, neiemācās. Bez tam nejaušas, reti kad sistematizētas, zināmos ciklos sagrupētas lekcijas par tā sauktiem “vispārīzglītojošiem” jautājumiem. Un šinīs nu mēdz izpausties “politika”. Pēc kreisās valdības krišanas, kopš par zinātnes programmu vadītāju nāca demcentrists P. Dreimanis, kreisākiem lektoriem nācās sprausties Radiofonā kā kamielim caur adatas aci. Tādi jautājumi kā strādnieku dzīve, arodkustība te neatrada vietu. Bet toties pastiprināti dievkalpojumu pieslēgumi un reakcionārās

koalīcijas stutētāji vācu baroni panāca vēl dievkalpojumus arī vācu valodā.”²⁷ Radiofona pārzinis J. Akuraters, iebilstot šai kritikai, norādīja: “Pielaižot priekšlasījumus vēl no dažu partiju un organizāciju puses, varētu izcelties nevajadzīga polemika, kas Radiofonam kā neitrālai iestādei nav vajadzīga.”²⁸

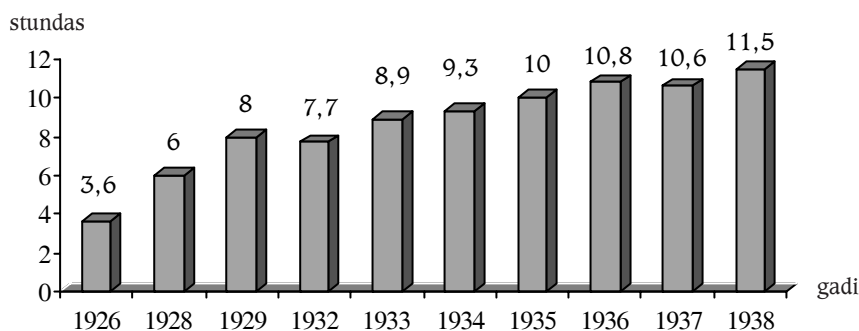
Presē lasāmas arī asas un sarkastiskas kritikas: “Pēdējā laikā Radiofonā ir parādījušies arī politisko partiju krustdēli – iebāžņi [Dombrovskis, Dumbrājs. – *Aut.*]. Tos, kaut arī viņi nespējīgi ko mākslā sniegt, laiž pie vārda ik pārdienās.”²⁹ Savukārt cits autors norādīja: “Kalnu inženieris Jēriņš lasa ciklu “Raktuvju katastrofas”. Bet jāņem vērā, ka Latvijā raktuvju un viņu katastrofu nav .. Mēs nevaram izplūst tādu jautājumu, kas neaizskar mūsu sabiedrību, kultūru, mākslas dzīvi, apskatīšanā.”³⁰

Ēterā parasti skanēja lekcijas ar nosaukumiem “Karpu mazuļu bojā iešanas iemesli ziemas diķos”, “Vaislas ērzeļu izvēle tekošā vaislas sezonā”, “Ķēvju apcecināšana, neauglības cēloņi un to novēršana”, “Diķu mēslošanas nozīme”.

Kopš 1936. gada raidīja t. s. paralēlās programmas. 24. februārī Igaunijas valsts svētkos Rīgas raidstacija translēja svinīgu pasākumu no Melngalvju nama, bet Liepāja, Kuldīga un Madona retranslēja koncertprogrammu no Tallinas. Vēlāk Rīgas un novadu raidītāji sniedza nedaudz atšķirīgas programmas. Piemēram, Madona un Kuldīga raidīja lauksaimniecības lekcijas, Rīga un Liepāja – mūziku. Notikumu apskatus vācu un angļu valodā pārraidīja Liepāja, Kuldīga un Madona, savukārt krievu valodā – tikai Madona. Visi šie raidījumi tika veidoti Rīgā un pa telefonu nosūtīti raidstacijām. Liepājai pat atļāva pašai raidīt vietējās ziņas, taču ar iepriekšēju Rīgas cenzūru. Reizēm Liepājas raidītājs translēja pilsētas teātru izrādes.

Neraugoties uz pilnīgu atkarību no Rīgas radio, katrai raidstacijai bija savs pazīmes signāls: Rīgai – “Rīga dimd!”, Kuldīgai – “Pūt, vējiņi!”, Madonai – Līgo dziesmas motīvs. Programmas izskaņā visi raidītāji atskaņoja valsts himnu vai “Lai ligo lepna dziesma”, vai “Tev mūžam dzīvot, Latvija”.

1935. gada augustā Rīgā notika Igaunijas, Latvijas un Lietuvas radio konference. Tajā apsprieda programmu apmaiņas iespējas. Jau 4. oktobrī Rīga

6. att. Radioraidījumu vidējais apjoms (stundas diennaktī).

raidīja pirmo apmaiņas koncertu, ko retranslēja Kauņa, Tallina un Tartu. 20. oktobrī šādu koncertu rīkoja Tallina, bet 4. novembrī – Kauņa. Vēlāk notika vēl trīs konferences – 1936., 1938. un 1939. gadā.

Eiropas radio sadarbības ietvaros 1935. gada 27. oktobrī ēterā izskanēja 31 valsts jaunatnes koru koncerts. Dziesmas tika ierakstītas skaņuplatēs, un koncertu kopumā raidīja Berlīnes raidstacija, pārējo valstu raidstacijas to retranslēja savās teritorijās. Līdzīga programma skanēja 1937. gada 3. janvārī. Gandrīz visu Eiropas galvaspilsētu raidstacijas sagatavoja īsu apsveikumu Jaunajā gadā. Eiropas radiostacijas gatavoja arī speciālus koncertus, kurus retranslēja citās valstīs. Latvija rīkoja šādu koncertu 1939. gadā. Rīgas radio retranslēja arī tiešās pārraides (koncertus, operas uzvedumus) no Eiropas pilsētām. Pa telefonu korespondenti vēstīja par sporta sacensībām, kurās piedalījās Latvijas sportisti.

Rīgas Radiofonam svarīgākā mākslas nozare bija operete. Pirmais Radiofonā iestudēts priekšnesums izskanēja 1929. gada 5. septembrī. Katru nedēļu tiešraidē skanēja viena izrāde. Par žanra popularitāti liecina tas, ka operetes dziedātāji saņēma par 10 latiem lielākus honorārus nekā operas dziedoņi. Radio zvaigzne Mariss Vētra par operas repertuāra dziedāšanu saņēma 80 latus, bet, piedaloties operetēs, – 110 latu honorāru. Taču dažus klausītājus tas neapmierināja:

7. att. A. Vintera kapela. No kreisās – Skuja (kontrabass), A. Dainis (klarnete), Ž. Rēvalds (vijole), E. Valks (akordeons), E. Skadiņš (vijole) un A. Vonters (cītara). 1934. gads. LVKFFDA, inv. nr. 130627-N.

8. att. Raidlugas aktieri mēģinājuma laikā Radiofona studijā. 1937. gads.
LVKFFDA, inv. nr. A-205-37.

“Vairākkārtējie mēģinājumi nodibināt Rīgā pastāvīgu operetes teātri ir cietuši neveiksmi, apmeklētāju, respektīvi operešu cienītāju trūkuma dēļ. Operešu saturs grozās parasti ap dažādu augstu aprindu sliņķu un pagātnes rēgu mīlas dēkām, intrigām un ģeķībām, kas nekādā ziņā nevar saistīt abonentu uzmanību.”³¹

Arī dramatiskie iestudējumi skanēja reizi nedēļā. Pirmo lugu – R. Blaumaņa “Pēc pirmā mītiņa” – iestudēja 1927. gada 17. augustā. Sevišķi bieži ēterā bija klausāmas R. Blaumaņa, A. Averčenko, E. Vulfa, A. Upīša lugas. Sākumā tekstus vienkārši lasīja lomās, vēlāk pārraides papildināja ar skaņu efektiem. Taču izpildījuma tehnika vēl nebija noslīpēta. Par to rakstīja arī avīzes: “Sēž šur tur salasīti gadījuma aktieri ap mikrofonu, vienā burzmā un no eksemplāra nolasa savu tekstu, izlikdamies itin kā viņi kustētos un spēlētu .. Teātra daļā redzam pagalam diletantisku niekošanos. Ja lugas nav politiskā satura ziņā tendenciozas, tad visādā ziņā tās būs ar stipru pornogrāfijas piegaršu.”

Pēc satura programma bija kosmopolītiska. Tā, piemēram, 1934. gadā nedēļā no 5. līdz 11. februārim raidījumu apjoms bija 72 stundas. No tām 32 stundas bija ārzemju mūzika un divas stundas latviešu komponistu skaņdarbi (6% no mūzikas kopapjoma). Latviešu literatūrai bija atvēlētas divas stundas un gandrīz tikpat daudz (1 stunda 50 minūtes) ārzemju autoru lugām un stāstiem.

Šo situāciju daļēji var skaidrot ar skaņuplašu pieejamību, lai gan svarīgākais iemesls – joprojām nebija atrisināts autortiesību jautājums, radio nespēja vai nevēlējās maksāt honorārus, ko pieprasīja, piemēram, Skaņražu kopa. Tāpēc radio

orķestris, Vintera kapela un citi pastāvīgie mūziķi spēlēja gandrīz tikai ārzemju komponistu darbus. Vēl viena programmu veidošanas politikas nianse bija tāda, ka radio uzskatīja par logu uz pasauli, kuram nav jānodarbojas ar pieejamās pašmāju kultūras popularizāciju. Radio nebija nevienas folkloras kopas, toties bieži muzicēja ekstravagantie mandolīnu un havajiešu ģitāras orķestri. Žurnāls "Filma un Teātris", kas aizstāv vietējo mākslas darbinieku materiālās intereses, uzbruka: "Ar sveštāvu autoriem ir citādi, tur atkrit honorāri, un tādēļ tie tiek kultivēti dienām un naktīm. Repertuārā parasti skan darbi ar tādiem nosaukumiem: "Mīlas vēstnesis", "Mīlas templis", "Pirmais skūpstis", "Mīlas pavasaris", "Jautrā Suzanna", "Nāc, salda meitenīt" .. Kādēļ radiofonā dzied tik daudz dziedātāju, kas vēl nav Konservatoriju beiguši? Nevajag mocīt klausītājus ar donnām Klārām un citiem no kaktiem pavilktiem "šlāģeriem"."³²

1933. gadā "Radio Abonents" (tas sāka iznākt 1932. gadā kā radio nīknākais oponents un kritiķis) rakstīja: "Ja radiofons sniegtu programmu, kurā bez lielas meklēšanas varētu saskatīt valstiski – nacionālās audzināšanas ideju, tas būtu ļoti ievērojams līdzeklis nacionālās pašapziņas izkopšanai. Bet diemžēl šo ideju nevaram vienmēr saskatīt. Sevišķi tas sakāms par dramaturģijas nozari. Latviskāku seju radiofonā! Vairāk nacionālisma un patriotisma!"

Vēl viena problēma bija radio žanriskās īpatnības, kas prasīja skatuvei rakstīto lugu adaptāciju. Literārās daļas vadītājs A. Zālītis 1935. gadā atzīmēja: "Mūsu dramaturgi vēl nav pieraduši pie radio rakstīšanas tehnikas. Raidlugu konkursam bija atsūtīti 84 darbi un tikai 8 tika pieļauti tam."³³

Radiofons un politika

Radiofona lomu politikā un vispār informācijas līdzekļu sistēmā šodien ir grūti noskaidrot, jo tiešie avoti nav saglabājušies. Ainu var rekonstruēt pēc radio programmas satura (raidījumu nosaukumiem), kā arī pēc analogijas ar labāk arhivēto ārzemju radio pieredzi.

Radiofona abonentu skaits bija neliels, tas nav salīdzināms ar avižu metieniem. 1931. gada laikrakstu kopējā tirāža bija 200 000 eksemplāru, bet radio abonentu skaits – 41 000. Ārzemēs 20. gados un 30. gadu sākumā radio bijis galvenokārt izklaides un izglītošanas līdzeklis. Ilgāku laiku radio nedrīkstēja raidīt ziņas – tam pretojās laikraksti (1933. gadā ierobežojumus atcēla ASV un 1938. gadā – Lielbritānijā).

Latvijas laikraksti kritizēja radio māksliniecisku līmeni, taču neiesaistījās politiskajās diskusijās ar Radiofonu, acīmredzot tāpēc, ka radio nerunāja par politiku. Visvairāk radio tiek kritizēts Zemnieku savienības un sociāldemokrātu presē. Kad kritizēja zemnieki – uzslavēja sociāldemokrāti, un otrādi.

Politiķi pievērsa Radiofonam uzmanību 1930. gadā, kad notika t. s. satiksmes ministra Frīdriha Ozoliņa skandāls. Viņš, Demokrātiskā centra partijas loceklis, ieņēma ministra posteni kopš 1928. gada janvāra. 1930. gada 12. decembra Saeimas sēdē LSDSP frakcijas deputāts R. Dukurs apsūdzēja F. Ozoliņu, ka "viņa

rīcība ir vērsta uz to, lai visus darbiniekus ar varu iespiestu viņa organizācijā”.³⁴ Runa bija par Demokrātisko centru un Pasta un telegrāfa darbinieku arodbiedrību. Darbinieki, kas atbalstīja kreiso arodbiedrību, tika vajāti un atlaisti no darba, nozares vadošos amatos iecēla Demokrātiskā centra ļaudis. Demcentra vadītā arodbiedrība strauji paplašinājās un apstrīdēja kreisās arodbiedrības popularitāti. Taču, cik var noprast, partija neizmantoja Radiofonu politiskās un aroda organizācijas popularizēšanai un propagandai. Vismaz R. Dukurs neminēja Radiofonu šajā sakarā. Radiofons viņus interesēja tikai kā ienesīga valsts iestāde. Sociāldemokrātu žurnāls “Domas” rakstīja: “Satiksmes ministrs demcentrists F. Ozoliņš bija vēlējies kļūt par reformatoru. Par visu valdošo direktoru viņš ielika savu aprindu cilvēku dzejnieku J. Akurateru, nodibinot dažus koleģiālus orgānus, viņš literārajā padomē uzdrošinājies iecelt sociāldemokrātu literāro un kultūras darbinieku K. Dziļleju, par informatoru viņa laikā bija pieņemts sociāldemokrāts O. Brikške. Un nu sācies tracis. Bergīsti “Latvī” izteica F. Ozoliņam neuzticību un prasīja, lai J. Akuratera vietā liek viņu tintes kalpu H. Asari, bet K. Dziļleju un O. Brikški vienkārši padzen. Cerams, ka Ozoliņš taču centīsies izpirkt savus grēkus A. Berga un L. Ausēja priekšā. [...] Radiofons pēdējā laikā kļuvis par īstu Demcentra filiāli. Tur sasēdināti iekšā visdažādāki darbinieki, kuriem ar radiofonu nav nekāds sakars.”³⁵

Sociāldemokrātus atbalstīja laikraksts “Brīvā Zeme”: “Radiofons ir Demcentra perināšanas iestāde, kam nav nekāda vēriena, nekādas dzīvākas intereses, tikai turēšanās savā kompānijā.”³⁶

Saeimas debatēs 16. decembrī pret F. Ozoliņu nostājās arī A. Berga vadītais labējais spārns. Rezultātā ar balsu vairākumu parlaments izteica neuzticību satiksmes ministram. Pēc viņa demisijas pārmaiņas vēl nesākās, jo Pasta un telegrāfa departamenta direktora amatu jau otro termiņu ieņēma Alfrēds Auziņš.³⁷ Viņam tieši bija pakļauts Radiofons un pat tā Programmas daļa. A. Auziņš personīgi vadīja radio, un pats noteica programmas saturu. R. Dukurs Saeimā kritizēja šo situāciju: “Dažus gadus atpakaļ A. Auziņu atstādināja kā nederīgu un sliktu administratoru. Pēc tam, izlietojot dažādas kombinācijas un iespaidīgu kungu, krusttēvu rīcību, viņu iecēla atpakaļ. [...] Departamentā ir vesela rinda cilvēku, kas saucas par inženieriem, bet kuriem ir tikai pamatskolas izglītība. [...] Jāuzlabo Radiofona tehniskā iekārta. Bet viņi ir bezspēcīgi ko panākt, jo tur priekšā stāv departamenta direktors, kurš par visu ir noteicējs. Visa programmas sastādīšana, lektoru noteikšana un komplektēšana notiek kā pēc notīm pēc šī kunga norādījumiem. Un te atrod atbalstu Demcentra vīri ..”³⁸

Radio darbībā iestājās stagnācijas periods. Nav pamata apgalvot, ka raidītāju tīklu nepaplašināja naudas trūkuma dēļ, kā to mēdza skaidrot. Radiofons pelnīja pietiekami daudz, lai finansētu savu attīstību. Savukārt dzirdamības zonas palielināšana proporcionāli palielinātu arī abonentu skaitu. Iespējams, ka nauda tika “taupīta” citiem nolūkiem. Starp citu, ministru F. Ozoliņu apsūdzēja arī korupcijas veicināšanā. Radio lēnā attīstība liecināja par to, ka tā propagandas spējas vēl nebija novērtētas, kaut gan Latvijā jau izveidojās visai sarežģīta

iekšpolitiska situācija: 1930. gada februārī bankrotēja divas lauksaimniecības firmas un divas bankas, 1931. gada martā krita H. Celmiņa valdība, tuvojās 4. Saeimas vēlēšanas un varēja sagaidīt, ka sāksies cīņa par radio kontroli.

1930. gada prese uzbruka departamenta direktoram A. Auziņam: "Auziņa kungs ne mazākā mērā neatbilst radio vadītāja uzdevumam. Nemaz nerunājot par viņa galveno palīgu, kurš ir tik "radijisks", ka vēl nezina, ka miris R. Blaumanis, un sūta viņam uz Brakām birokrātiskas vēstules. Priekšlasījumu daļu vada Demcentra CK loceklis P. Dreimanis (Pjotrs Matvejevičs Tokarevs). Auziņš kā birokrātisks slogs gulēja uz radio.³⁹ Bez Auziņa ziņas nevar nevienu programmu sastādīt nedz izvest cauri. Tik vienpusīgi kā tagad tiek izmantots radiofons, nekad neticis izmantots."⁴⁰

1931. gada 6. augustā par departamenta direktoru tika iecelts Bernhards Einbergs, un lieta izkustējās no vietas. Jau rudenī tika pieņemts lēmums paplašināt raidošo tīklu, novirzot peļņas lielāku daļu tehniskās bāzes un programmas satura attīstībai. 1932. gada februārī no valsts budžeta piešķīra 160 000 latu Madonas raidstacijas celtniecībai.

Demokrātiskā centra ļaužu vietas redakcijā pakāpeniski ieņēma Zemnieku savienības biedri un atbalstītāji. Par Literārās daļas vadītāju iecēla E. Virzu. Prese norādīja, ka "Virzas litprogramma pārvērtās par viņa tuvāko draugu un radu monopolu"⁴¹ un ka "no vidējās paaudzes Radiofona programmā dižojušies vienīgi "Brīvās Zemes" vai "Jaunāko Ziņu" redakciju izdarinātie, paklausīgie, pārbaudītie J. Mednis, A. Niedra, Ādamsons, P. Aigars, A. Francis un citi".⁴²

Pēc Kārļa Ulmaņa valsts apvērsuma

Radiofons pēc 1934. gada strauji politizējās. Atzīmējot Radiofona 10. dzimšanas dienu, satiksmes ministra v.i. un tieslietu ministrs H. Apsītis sacīja: "Radiofons var lepoties, ka 16. maija manifestu un pirmos rīkojumus agrā rīta stundā paziņoja tautai ar mikrofona starpniecību. Radioviļņi bija tie, kas pirmie izplatīja ziņas par lielajiem notikumiem un tautas vadoņa aicinājumu uz vienību, vienprātību un nacionālo apziņu, kā arī vēlējumu "Lai stipra paliek tautas griba, tautas ticība un pašlīvība Latvijas nākotnei".⁴³

Par Radiofona direktoru 16. jūnijā iecēla K. Ulmaņa draugu Arvīdu Smilgu,⁴⁴ Informācijas nodaļas vadītāja amatā palika "Brīvās Zemes" parlamenta korespondents A. Klāvsons. Kaut arī oficiāli partijas bija likvidētas, tomēr Zemnieku savienības cilvēki palika vadošajos amatos.

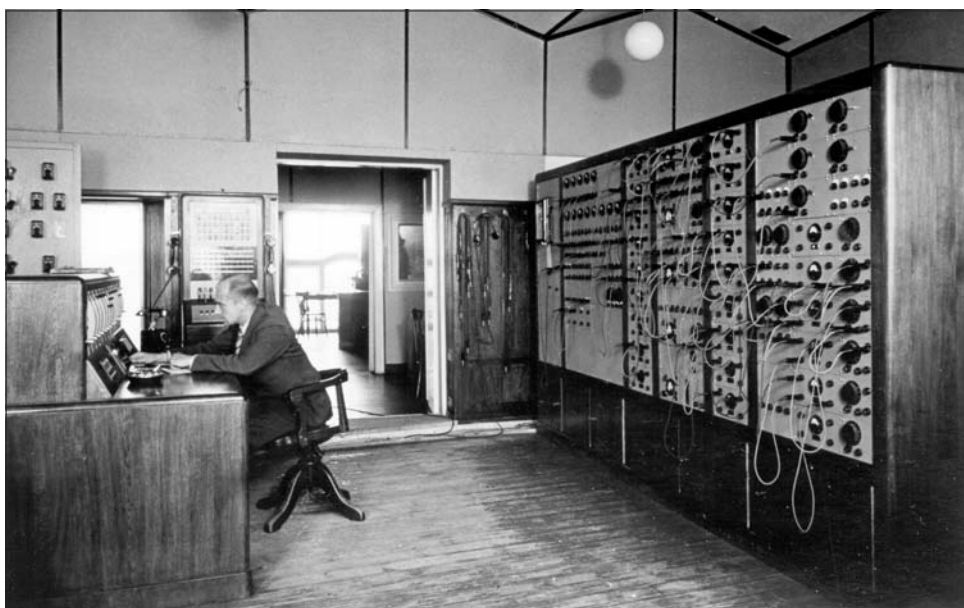
1937. gada 2. aprīlī Radiofons tika pakļauts jaunizveidotajai Sabiedrisko lietu ministrijai. Radiofons kļuva par ministrijas centrālo iestādi ar departamenta statusu. Radio uzdevumus un politisko līniju A. Smilga formulēja iknedēļas apspriedē 1937. gada septembrī: "Pēc pārejošiem objektīviem un subjektīviem eksperimentēšanas laikiem radiofons izvirzījās kā nopietns kultūras faktors. Pašreiz ir nepārprotami, ka valdība vēlas to paturēt savās rokās. Tikai to saprotot, būs labi saprotama arī radiofona vadības līnija .. augstākā mērā saskaņošana iekšēji un ar ministriju. Radiofonam jāpalīdz ideoloģiski sadrumstalotām masām

9. att. Rīgas Radiofona 3. studijas telpa. 1937. gads.
LVKFFDA, inv. nr. A-205-24.

10. att. Rīgas Radiofona 4. studijas telpa. 1937. gads.
LVKFFDA, inv. nr. A-205-25.

11. att. Rīgas Radiofona centrāle. 1937. gads.
LVKFFDA, inv. nr. A-205-50.

apvienoties, pievērst mūsu valdības mērķiem. Lai to panāktu, radiofonam jāiet dzīvē un tā jāpiesien ikvienam klausītājam klāt.” 1938. gada martā līdzīgā apspriedē direktors uzsvēra: “Ir jāatceras, ka Radiofons ir vispiemērotākais ierocis valdības rokās, lai ar to visplašākām aprindām paziņotu valdības gribu. [...] Mūsu darbā arī turpmāk jāievēro nepieciešama saskaņa, vienība. Šī vienība ir tiešs secinājums no tā, ka mūsu autoritatīvā valstī jāuzklausā VIENA – LIELĀ GRIBA. Dažādu viedokļu un gribu, mūsu pienākumus pildot, nevar un arī nevarēs būt.”⁴⁵

Pirms trim gadiem to pašu deklarēja tieslietu ministrs H. Apsītis: “Radiofonam nav un nevar būt cita ceļa kā vienīgi tas, pa kuru iet vadonis. Tas ir ceļš uz priekšu un uz augšu, visu par Latviju!”

Latvijas Radiofons atklāti izmantoja nacistiskās Vācijas pieredzi, kuru formulēja tās propagandas ministrs J. Gēbelss: “Radio ir viens no modernākajiem līdzekļiem tautas vadīšanai. Šo radio izcilo nozīmi tautas izveidošanā vispirms izpratām mēs, nacionālsociālisti.”⁴⁶

Jaunā Latvijas vara izmantoja radiofonu kā nacionālisma politikas ieroci, programma strauji tika latviskota. 1934. gada jūlijā, 1935. gada janvārī un 1937. gada februārī tika rīkots labākās latviešu jaunākās kompozīcijas konkurss. Tā moto: “Vairāk dzīvesprieka un dzīves apliecinājuma arī mūsu mūzikā”. 1938. gadā notika maršu konkurss.

1936. gada rīkoja divus konkursus uz korespondenta vietu. Konkursantiem bija jā sagatavo “rakstveida stāstījums par kādu saimniecības, sabiedrisko vai

kultūras dabas tēmu, notikuma vai vietas apraksts pie mikroфона. Tiks pārbaudīta apķēriba un ātrā loģiska domāšana.”⁴⁷

Kopumā programmā notika lielas pārmaiņas, par tām liecināja arī klausītāju vēstules un laikrakstu publikācijas. “Tagad tik patīkami klausīties radiofona programmu, jo viscaur izcelts latviskais .. Lugās tiek celts tautas varonīgums. Dramatiskos raidījumos ir ievērojami samazinājušies svešautiešu darbi un pavairojušās latvju lugas, uzvedumi, dialogi.” Tā, 1938. gada dramatiskie raidījumi skanēja 240 reizes, no tiem 216 bija latviešu autoru darbi.

1938. gada 1. aprīlī pieņēma jaunu “Radiosatiksmes un radiofonijas likumu”. Tas apstiprināja valsts monopolu uz radiosakariem Latvijā un oficiāli atdalīja Radiofona tehnisko bāzi (Pasta un telegrāfa departaments) no radošās. Likums piešķīra Radiofonam tiesības noteikt, kuras ārzemju raidstacijas raidījumus ir aizliegts publiski “vai kā citādi atskaņot”, tātad tika legalizēta radio cenzūra.

Likuma trešais pants noteica, ka “akustisku un vizuālu radiofoniju pārziņa Sabiedrisko lietu ministrijas Latvijas Radiofons”. Tādējādi tikai 1938. gadā radio ieguva oficiālo nosaukumu “Latvijas Radiofons”, kuru šodien attiecinām uz visu pirmskara radio periodu.

Nobeigums

Latvijas likumdošana un valsts kontrole kopumā neveicināja strauju radiofonijas attīstību. Pasaulē radio pieredzēja līdzīgas tendences, jo visās valstīs bija jāatbild uz vienu galveno jautājumu – kas ir radio, kādu vietu tas ieņem saziņas līdzekļu sistēmā. Nedrīkst aizmirst, ka 20. gadi bija laiks, kad masu komunikācija spēra savus pirmos soļus. Radio pionieru koncepcija ietvēra tikai telpas jēdzienu (atcerēsimies kaut vai pazīstamo V. Ļeņina izteikumu: “Radio – tā ir avīze bez papīra un attālumiem.”). Uzskatot, ka radio ir tikai tehniskā ierīce attāluma pārvarēšanai, tā programmas politika bija tuvināt elitāro mākslu masām un veicināt pārrobežu saziņu starptautiskajā esperanto valodā. Lai sagatavotu internacionālos klausītājus, daudzas Eiropas studijas iekļāva savās programmās esperanto mācību stundas. Taču radio uzrādīja arī spēcīgu pretējo tendenci – lokalizāciju. Radio uztveršanas īpatnība prasīja, lai arī tā saturs būtu tuvināts individuālam klausītājam, nevis masveida auditorijai. Radio veidotājiem bija jāatrisina medija galvenais paradokss – dzird daudzi, bet klausās viens. Vislakoniskāk šo radio pamatīpašību 60. gados formulēja kinokritiķis A. Kaplers: “Radio – tas ir cilvēks cilvēkam par cilvēku.”

Baidoties pazaudēt savu publiku, radio attīstību kavēja mākslinieki un preses izdevēji. Šīs bažas ir saprotamas, piemēram, vēl nesenā pagātnē sadzīves videomagnetofonu uzskatīja par draudu kinematogrāfam. Šodien statistikas dati liecina, ka kinoteātru apmeklējums pat pieaug: auditorijā ir stabilizējušies dažādu mediju lietošanas paradumi, bez tam ir panākta autortiesību aizsardzība, kas arī prasījusi ilgāku laiku.

Veicot vēsturisko interpretāciju, vērā ir ņemams vēl viens faktors, proti, jauno tehnoloģiju izplatīšanās un lietošanas paradumu evolūcijas loģika. Pirmie uztvērēju īpašnieki izprata radio (bet vēlāk arī TV, videomagnetofonu, mobilo telefonu, internetu) drīzāk kā rotaļlietu, statusa simbolu, nevis kā komunikācijas līdzekli. Lietotājam galvenais ir paša rīka esamība, nevis saturs, ko tas piedāvā. Turklāt katram jaunam medijam ir jāatrod sava niša komunikācijas līdzekļu sistēmā, ko nosaka specifiskie izteiksmes līdzekļi, kuru izziņāšana un apgūšana prasa laiku. Radio nav "runājošā avīze", tāpēc agrīnais visvienkāršākais "radioavīzes" formāts neradīja auditorijā priekšstatu par radio īpašo informatīvo lietderību. Pirmie klausītāji uztvēra jauno mediju kā laikraksta paveidu, jo viņu mediju lietošanas paradumus noteica preses lietošanas pieredze. Protams, avīzes labāk tika galā ar saviem tradicionālajiem žanriem. Radio bija jāiziet cauri avīzes atdarināšanas posmam, lai beidzot piedāvātu klausītājiem oriģinālu saturu un izteiksmes formas. Vēlāk arī televīzijai nācās risināt šo pašu problēmu, kamēr pārdzīvoja nepilnvērtības kompleksu ar iesauku "radio ar bildi".

Konvencionālā satura nepieejamība (finansiālo, žanrisko problēmu dēļ) radīja vakuumu agrīnā radio saturā, kuru aizpildīja "neinstitucionalizēta" kreativitāte – viegļie mūzikas žanri, īpatnējs humors, spontānā nerediģētā saziņa. Īsumā – tas bija masu kultūras laikmeta sākums.

1. pielikums

Likumi par radiotelegrāfu un radiofonu

- 1920. gada 2. janvāris. Pasta un telegrāfa virsvaldes iekārta
- 1922. gada 28. oktobris. Noteikumi par radiostaciju ierīkošanu un lietošanu
- 1923. gada 4. jūnijs. Likums par radiostaciju ierīkošanu un lietošanu
- 1925. gada 17. aprīlis. Noteikumi par pasta, telegrāfa, telefona pārvaldīšanu
- 1925. gada 13. novembris. Noteikumi Radiofona vispārējai lietošanai
- 1927. gada 20. septembris. Noteikumi par Pasta un telegrāfa departamentu
- 1929. gada 19. oktobris. Jauni noteikumi Radiofona lietošanai
- 1937. gads. Likums par Sabiedrisko lietu ministriju
- 1938. gada 1. aprīlis. Radiosatiksmes un radiofonijas likums

2. pielikums

Satiksmes ministri

- J. Pauļuks: 1921. gada jūnijs–1925. gada decembris; P. Aronietis: 1925. gada decembris–1926. gada decembris; K. Krievs: 1926. gada decembris–1928. gada janvāris; F. Ozoliņš: 1928. gada janvāris–1931. gada janvāris; A. Rancāns: 1931. gada marts–decembris; A. Kursītis: 1931. gada decembris–1933. gada aprīlis; S. Ivbulis: 1933. gada aprīlis–1934. gada maijs; B. Einbergs: kopš 1934. gada maija.

3. pielikums

Radio abonentu skaits Latvijā*

Gads	Kopā		Laukos	Rīga		Vidzeme		Kurzeme		Zemgale		Latgale	
	skaits	uz 100 iedzīvotājiem	uz 100 iedzīvotājiem	skaits	uz 100 iedzīvotājiem	skaits	uz 100 iedzīvotājiem	skaits	uz 100 iedzīvotājiem	skaits	uz 100 iedzīvotājiem	skaits	uz 100 iedzīvotājiem
01.09.25	81			10									
01.10.25	168			53									
01.11.25	331			172									
01.12.25	660			432									
01.01.26	1462			1046									
01.04.27	12 317			9541		1212		471		852		241	
01.04.28	18 980			13 032		2400		1088		1985		475	
01.04.29	24 982	1,33		15 431	4,55	3795	0,93	1855	0,64	3132	1,12	769	0,14
01.04.30	33 146	1,74		19 463	5,15	5142	1,27	2834	0,98	4638	1,61	1069	0,20
01.04.31	41 094	2,16		23 253	6,15	6633	1,64	3836	1,33	5942	2,06	1430	0,26
01.04.32	43 859	2,31		24 547	6,50	6996	1,73	4256	1,48	6456	2,24	1604	0,30
01.04.33	46 674	2,46		25 314	6,70	7597	1,88	4839	1,68	6816	2,37	2108	0,39
01.04.34	53 920	2,84	1,31	27 510	7,28	9314	2,30	6089	2,11	7740	2,69	3267	0,60
01.04.35	69 691	3,57	1,69	32 753	8,51	12 289	3,03	9146	3,13	10 101	3,37	5402	0,95
01.04.36	86 413	4,43	2,13	39 387	10,22	15 183	3,73	12 051	4,11	12 410	4,14	7382	1,30
01.04.37	100 101	5,13	2,55	44 103	11,45	18 310	4,51	14 479	4,95	14 044	4,69	9165	1,62
01.04.38	118 269	6,00	3,20	49 734	12,91	23 211	5,70	17 542	5,97	16 335	5,41	11 447	1,96
01.01.39	134 900			55 253		27 175		20 281		18 400		13 800	
01.05.40	156 568												

* Tabula sastādīta pēc "Latvijas statistikas gada grāmatās" (1927–1939) rodamajām ziņām.

4. pielikums

Pasta un telegrāfa virsvaldes/departamenta direktori

J. Asaris: 1923–1924; A. Auziņš: 1924–1931; B. Einbergs: 1931. gada augusts–1934. gada maijs; Resnais: 1934. gada 18. maijs–1938. gada 30. novembris; Švanks: 1938. gada novembris–1939. gada 1. februāris.

5. pielikums

**Radiouztvērēju skaits Eiropas valstīs
(1938. gada 1. janvāris; uz 1000 iedzīvotājiem)**

Dānijā – 198; Anglijā – 181; Zviedrijā – 175; Vācijā – 140; Norvēģijā – 107; Somijā – 63; Latvijā – 60; Igaunijā – 44; Polijā – 27; Lietuvā – 20.

Autors un žurnāla redakcija pateicas Latvijas Valsts kinofotofonodokumentu arhīvam par ilustratīvo materiālu.

ATSAUCES UN PIEZĪMES

¹ Jānis Asaris (26.08.1895–11.03.1978). 1919. gadā – Rīgas radiotelegrāfa stacijas pārzinis, armijas radiotelegrāfa priekšnieks, vadīja radiotīkla izbūvi un speciālistu sagatavošanu. 1922. gadā absolvēja Latvijas Universitāti, kopš 1923. gada 28. februāra strādāja Pasta un telegrāfa virsvaldē, kopš 1925. gada pasniedza Latvijas Universitātē. No 1944. gada emigrācijā.

² Jānis Linters (24.10.1879–1963). Izglītību ieguvis Pēterburgas Elektrotehniskajā institūtā un ASV, Petropavlovskas-Kamčatskas telegrāfa stacijas vadītājs (1909–1916). 1919. gada augusta sākā strādāt Pasta un telegrāfa virsvaldē, kopš 1921. gada oktobra Radiocentrāles vadītājs.

³ Linters J. Atmiņas par radio attīstību mūsu zemē // Pasta un Telegrāfa Vēstnesis. – 1935. – Nr. 6.

⁴ Latvijas Valsts vēstures arhīvs (turpmāk – LVVA), 1532. f., 2. apr., 1170.–1172. l.

⁵ Pēdējā Brīdī. – 1935. – 27. okt.

⁶ Laiks. – 1925. – Nr. 14.

⁷ 1927. gadā ražotne pārvietota uz bij. "Union" rūpnīcas telpām un nosaukta par Valsts Elektrotehnisko fabriku. Kopš 1930. gada radioaparātus ražoja Leibovica fotoradiocentrāle, kopš 1933. gada – "Apsītis un Žukovskis". 1938. gadā radiouztvērējus ražoja 29 uzņēmumi.

⁸ II Saeimas stenogrammas. VII sesija. – 1925. – 3. marta sēde.

⁹ Turpat. – 25. maija sēde.

¹⁰ LVVA, 1532. f., 2. apr., 1193. l.

¹¹ Arvids Pārups (31.08.1890–1946). 1912. gadā dibināja P. Jurjāna izveidotās Latviešu operas orķestri, kurā pats spēlēja vijoli. Kara laikā strādāja Saratovas konservatorijā un operā. Atgriezoties Latvijā, 1922. gadā dibināja Liepājas operu.

¹² Jaunākās Ziņas. – 1935. – 30. okt.

¹³ Turpat.

¹⁴ Turpat. – 1925. – 7. nov.

¹⁵ LVVA, 1532. f., 2. apr., 1193. l.

¹⁶ Radio. – 1926. – Nr. 6.

¹⁷ LVVA, 1532. f., 2. apr., 1193. l.

¹⁸ Hallo, Latvija. – 1928.

¹⁹ Linters J. Kā diriģēja radiofona orķestri // Radio. – 1927. – Nr. 1.

²⁰ Radio Abonents. – 1932. – Nr. 1.

- ²¹ Radio. – 1926. – Nr. 5.
- ²² LVVA, 1532. f., 2. apr., 1165. l.
- ²³ Vērojamas paralēles ar mūsdienām. Kamēr nebija organizēta latviešu mūzikas kompaktdisku ražošana, Latvijas FM komerciālās radiostacijas 90. gados pārraidīja tikai ārzemju ierakstus.
- ²⁴ Jāpiebilst, ka kinofilmas jo plaši izmantoja Maskavas radio, kas cita starpā ļāva ierakstīt garākus skaņdarbus – operas un teātra izrādes.
- ²⁵ Radio Abonents. – 1937. – Nr. 63.
- ²⁶ Tabula sastādīta pēc: Latvijas statistikas gadagrāmata. 1926–1937.
- ²⁷ Domas. – 1930. – Nr. 5. – 401. lpp.
- ²⁸ Vēstnesis. – 1930. – Nr. 81.
- ²⁹ Filma un Teātris. – 1932. – Nr. 4.
- ³⁰ Vēstnesis. – 1931. – Nr. 86.
- ³¹ Turpat. – 1930. – Nr. 76.
- ³² Filma un Teātris. – 1932. – Nr. 12.
- ³³ Cāāī āīý āā-āđñ. – 1935. – 26 iêð
- ³⁴ III Saeimas stenogrammas. – 1930. – 12. decembra sēde.
- ³⁵ Domas. – 1930. – Nr. 5. – 401. lpp.
- ³⁶ Brīvā Zeme. – 1931. – 22. aug.
- ³⁷ Alfrēds Auziņš (11.12.1879-?) – inženieris elektriķis. 1912. gadā absolvēja Pēterburgas Elektrotehnisko institūtu, 1919. gadā strādāja Orlā dzelzceļa virsvaldē, 1921. gadā atgriezās Latvijā, kopš 1924. gada Pasta un telegrāfa virsvaldes galvenais direktors. 1927. gada oktobrī valdība mainīja iestādes nolikumu, likvidējot A. Auziņa posteni. Pēc atstādināšanas no amata 1931. gadā strādāja Rīgas Valsts tehnikumā.
- ³⁸ III Saeimas stenogrammas. XI sesija. – 1931. – 25. maija sēde. – 526. lpp.
- ³⁹ Kāds jokdaris bija uzrakstījis vēstuli, kurā sūdzējās, ka vēl nav saņēmis honorārus par savām lugām. Parakstījis ar R. Blaumaņa vārdu, viņš lūdza sūtīt naudu uz “Brakiem”. J. Magone uzrakstīja uz vēstules rezolūciju: “Apmaksāt!”
- ⁴⁰ Vēstnesis. – 1931. – Nr. 91.
- ⁴¹ Turpat. – 1932. – Nr. 103.
- ⁴² Domas. – 1931. – Nr. 8. – 642. lpp.
- ⁴³ Rīts. – 1935. – 2. nov.
- ⁴⁴ A. Smilga (24.06.1879–30.01.1947) – rakstnieks, pedagogs un žurnālists. Mācījies Rīgas Politehnikumā un ārzemēs. “Liepājas Atbalss” ārzemju nodaļas vadītājs (1913–1914), “Latvijas” atbildīgais redaktors (1914–1915), Cēsu vidusskolas direktors (1919–1924), LETAs korespondents Berlīnē (1924–1929), Cēsaines ģimnāzijas direktors (1929–1934).
- ⁴⁵ LVVA, 5397. f., 1. apr., 118. l.
- ⁴⁶ Cīt. pēc: Hallo, Latvija. – 1941. – Nr. 17.
- ⁴⁷ Pasta un Telegrāfa Vēstnesis. – 1936. – Nr. 29.

Sergejs Kruks

“HALLO, HIER IST RADIO RIGA!”

Radio gilt als eine unmittelbare, einmalige Kommunikation, die nicht durch eine von einem bestimmten historischen Hintergrund verursachte Interpretation beeinflusst wird. Der Text verliert sich als ein elektromagnetisches Signal, der emotionale Eindruck jedoch bleibt als ein Kontakt mit einer geheimnisvollen Stimme bei den Hörern haften. Nichts von dem, was der lettische Rundfunk produziert hatte, ist erhalten geblieben. Die älteste Tonaufnahme, die sich heute

in der Phonotheek des lettischen Rundfunks findet, stammt aus dem Jahre 1940. In den Beständen des Historischen Staatsarchivs Lettlands sind nur wenige Dokumente des lettischen Rundfunks erhalten, so zum Beispiel die Briefe der Zuhörer, Rezensionen aus den Zeitungen, Programme der Sendungen, welche interessante Informationen über die Tätigkeit des Rundfunks vermitteln; diese Dokumente erlauben uns auch, die Tätigkeit des Rundfunks in einem breiteren sozialen und kulturellen Kontext zu erfassen.

Die Geschichte des lettischen Rundfunks lässt sich in vier Abschnitte teilen: 1) 1923–1925 – die Versuchssendungen und der Bau der Sendestation; 2) 1926–1931 – Versuche im Blick auf den Inhalt der Programme, Kommerzialisierung des Inhalts; 3) 1932–1934 – Entwicklung der technischen Basis; 4) 1934–1940 – Radio als Propagandamittel des autoritären Regime.

Die erste Übertragung einer Stimme durch den Rundfunk fand im Dezember 1923 statt, jedoch war dies nicht öffentlich: die Mitarbeiter der Rundfunkzentrale sandten eine Gratulation an den Direktor des Telegraphenoberrates Jānis Asaris zu seiner Hochzeit. Im lettischen Parlament/Saeima wurde die Bewilligung der staatlichen Geldmittel zur Entwicklung des Rundfunks erörtert.

Am 28. März 1923 in der Sitzung, da das Haushaltsprojekt Lettlands in der zweiten Lesung besprochen wurde, traten 18 Mitglieder der Kommission für die Gründung des Rundfunks ein, nur zwei Stimmen wurden dagegen abgegeben. Das "Gesetz zur Einrichtung und Benutzung von Rundfunkstationen" vom 4. Juni 1923 besagte, dass auch weitere Verfügungen zu dieser Frage dem Oberrat für Post und Telegraph obliegen. Im Mai 1924 wurde von dieser Behörde ein internationaler Wettbewerb im Blick auf die Lieferung der Sendereinrichtungen veranstaltet. Der Gewinner war die "*Société Française Radioélectrique*". Es wurde beschlossen, das Studio und den Sender im Haus des Oberrates für Post und Telegraph am Aspazija-Boulevard einzurichten. Im Dezember 1924 wurden bereits täglich 15 Minuten lange Versuchssendungen übertragen.

1924 wurde wettbewerbsmäßig der Direktor der Oper in Libau Arvīds Pārups zum Programmführer des Rundfunks ernannt. Regelmäßige Rundfunksendungen begannen am 1. November 1925 um 19 Uhr 20 mit den Worten: "Hallo, hier ist Radio Riga!" Den größten Teil der Programme machte Musik aus. Der lettische Rundfunk wandte sich von der Verbreitung der elitären Kultur bald ab und kehrte sich den in den Volksmassen populären Genres zu. Da der Rundfunk allmählich einem breiteren Publikum zugänglich wurde, so auch den Hörern auf dem Lande, musste der elitäre Einschlag aufgegeben und die Programme dem einfachen Volk verständlich gemacht werden.

Im August 1929 wurde dem Rundfunk von der Regierung schließlich genehmigt, eigene informative Sendungen zu machen und auf solche Weise aktueller zu sein als die Morgenzeitungen. Bis zu dieser Zeit wurden nur die LETA- und Zeitungsmaterialien übertragen; die Mitarbeiter des Rundfunks

berichteten nur über die Saeima-Sitzungen. Am 29. Juni wurde die erste Reportage – über die Ankunft des Königs von Schweden in Riga – übertragen. Der Informationsdienst am Radio wurde 1931 zu einer eigenen Abteilung; unter der Leitung von J. Bankavs waren hier 14 Korrespondenten oder „Informatoren“ tätig. 1932 wurden in das Programm Morgenkonzert, Sendungen für Jugendliche und “Morgengymnastik” aufgenommen. Die letztere begann mit den Stimmen zweier abgerichteten Hähne, diese waren nicht auf Band aufgenommen, sondern wurden direkt übertragen. Der Rundfunk trug auch viel zur Ausbildung der Bevölkerung bei; es gab zahlreiche Beiträge zu wissenschaftlichen Themen, zu Technik und Politik.

Nach dem Staatsstreich vom 15. Mai 1934 wurde der Rundfunk stark politisiert. Am 16. Juni 1934 wurde zum Direktor des Rundfunks der Freund von Kārlis Ulmanis, Arvīds Smilga, ernannt.

Am 2. April 1937 wurde der Rundfunk dem neu gegründeten Ministerium für öffentliche Angelegenheiten unterstellt. Der Rundfunk wurde zur zentralen Anstalt dieses Ministeriums und erhielt den Status eines Departements.

Die Gesetzgebung Lettlands und die staatliche Kontrolle hemmten die Entwicklung des Rundfunkwesens. Vom lettischen Rundfunk musste, ähnlich wie von den Rundfunksendern anderer Staaten, die Antwort auf die konzeptuelle Frage, nämlich, was ist Rundfunk und welche Rolle hat er im System der Kommunikationsmittel, gefunden werden.